

Н. Л. Семенів, Національна академія педагогічних наук України

ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ УЧНІВ 5-ГО КЛАСУ

Семенів Н. Л.

Лінгводидактичні аспекти створення електронного підручника з української мови для учнів 5-го класу

Стаття присвячена теоретичному аналізу реалізації в електронному підручнику загальнодидактичних принципів як основних аспектів функціонально-технологічної організації навчання, що стають основою для методичних, текстоцентричних і лінгводидактичних принципів, які в тісному зв'язку регулюють процес навчання мови в цілісності. У статті наведено основні етапи побудови навчально-пізнавального процесу із застосуванням електронного підручника на уроці.

Ключові слова: електронний підручник, загальнодидактичні, специфічні, методичні і текстоцентричні принципи навчання, етапи навчально-пізнавального процесу.

Семенов Н. Л.

Лингводидактические аспекты создания электронного учебника по украинскому языку для учеников 5-го класса

Статья посвящена теоретическому анализу реализации в электронном учебнике общедидактических принципов как основных аспектов функционально-технологической организации учебы, которые становятся основой для методических, текстоцентрических и лингводидактических принципов, которые в тесной связи регулируют процесс учебы языка в целостности. В статье приведены основные этапы построения учебно-познавательного процесса с применением электронного учебника на уроке.

Ключевые слова: электронный учебник, общедидактические, специфические, методические и текстоцентрические принципы учебы, этапы учебно-познавательного процесса.

Вектор сучасної шкільної освіти спрямовують у площину цінностей особистісного розвитку, варіативності й відкритості освіти, що зумовлює принципову необхідність переосмислення всіх факторів, від яких залежить

якість навчально-виховного процесу. Одним із таких є забезпечення закладів освіти якісною навчальною літературою – підручниками.

Водночас результати досліджень психологів і педагогів свідчать, що сучасна дитина, працюючи з матеріалом підручника, постійно перебуває на межі інформаційного перевантаження, через механічне запам'ятовування інформації її розуміння, перебуває в стані суб'єктивної труднощі, що призводить до швидкої втоми, яка зі свого боку спричиняє значні порушення уваги, без котрої неможливі цілеспрямованість і зосередженість навчальної діяльності, а відтак і ефективне сприйняття та усвідомлення інформації. Тому на сьогодні головним завданням навчально-виховного процесу залишається подолання догматизму, формалізму і досягнення справжньої об'єктивної подачі й трактування навчального матеріалу сучасного підручника, зокрема електронного.

Засвоєння рідної мови – процес безперервний, що починається з перших років життя дитини і триває впродовж усього її життя. Інтенсивне засвоєння мови як державної здійснюється з дотриманням певних закономірностей, урахування яких сприяє ефективній організації навчального процесу. Але результат навчання української мови в загальноосвітній школі України повинен бути однаковим, тому в процесі її викладання необхідно враховувати, що засвоєння учнями мови як навчального предмета відбувається в тісному взаємозв'язку між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, яка залежить від потенціалу мовленнєвого середовища, створюваного в процесі навчання та в повсякденному житті.

Загальновідомо, що зміст і структуру навчання предмета координують програми, а вимоги програми реалізують шкільні підручники. Протягом останнього десятиліття налагоджується практика розроблення електронних підручників (ЕП). Це дає змогу краще враховувати потреби дітей, їхні когнітивні можливості.

Однак для ефективного впровадження електронного (ЕП) у навчальний процес досі бракує чіткості у багатьох аспектах проблеми. Це й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати лінгводидактичні аспекти створення (ЕП) з української мови для 5-го класу, який сприятиме якісному засвоєнню учнями мови як навчального предмета.

Вивчення наукових студій з проблеми використання ЕП доводять, що цей інноваційний засіб навчання дозволяє позбутися шаблонності в роботі вчителя на уроці та учня в позаурочний час, він зміцнює послідовність, наступність і системність навчального процесу, виявляючи попередній навчальний досвід кожного учня і рівень його обізнаності з певної теми, здійснює інноваційний підхід в організації продуктивної роботи.

Такий вид навчальної книги набуває рис принципово нового засобу навчання і пізнання, коли під час його створення враховані принципи навчання мови, зокрема загальнодидактичні та специфічні. До загальнодидактичних принципів, що впливають на визначення структури і змісту ЕП, відносимо такі: *науковості* – врахування того, що відомості про мову та її особливості повинні відповідати сучасному рівневі розвитку мовознавчої науки й забезпечувати формування в учнів лінгвістичного світогляду, розвивати необхідні практичні вміння та емоційно-естетичні цінності; *систематичності й послідовності* – розміщення навчального матеріалу в логічній послідовності, розкриття на основі системного співвідношення; *зв'язку теорії з практикою* – співвідношення теоретичного матеріалу з практичним, де останній побудований на диференційно індивідуальних засадах та ситуативному представленні; *доступності* – структурування навчального матеріалу з урахуванням вікових особливостей учнів, їхньої підготовки та характеру матеріалу; *наступності і перспективності* – взаємозв'язок набутих раніше і нових знань, умінь і навичок, їх ускладнення, узагальнення та поглиблення; попереднього й наступного навчального матеріалу; установлення зв'язку між етапами навчання української мови; урахування перспективи розвитку в учнів

умінь, необхідних для їхнього особистісного розвитку й подальшої соціалізації; *свідомості* – глибоке розуміння навчального матеріалу й осмислене засвоєння знань, умінь і навичок, усвідомлення завдань навчальної діяльності, пробудження інтересу до неї, потреби в її правильному використанні, уміння творчо застосовувати здобуті знання в житті [9].

Окрему увагу необхідно приділити *принципу наочності*, що сприяє зростанню пізнавального інтересу до навчального предмета засобами мультимедіа, дозволяє досягти високого освітнього та виховного, а також розвивального ефекту й дозволяє „добирати такі засоби навчання, які допомагають спрямовувати природний процес засвоєння мовлення закономірним шляхом, забезпечуючи звукову й зорову наочність, оптимальність тренувань органів мовлення” [12, с. 21].

Цілковито погоджуємося з Б. Гершунським, який вважав, що використання комп’ютера дозволяє „досягти більш високого рівня наочності запропонованого матеріалу, значно розширює можливості впровадження різноманітних вправ у процесі навчання, а безперервний зворотний зв’язок, підкріплений ретельно обміркованими стимулами навчання, живить навчальний процес, сприяє підвищенню його динамізму” [3, с. 162].

Отже, наочність і динамічність, що досягаються завдяки комп’ютерній графіці ЕП, допомагають подати знання у вигляді образів-картинок, що доповнюють текстовий опис і роблять його більш доступним для сприйняття і запам’ятовування. Л. Занков [5.] відзначив кілька основних форм поєднання слова та наочності, які слід враховувати під час навчання української мови за ЕП. До них належать такі:

– учитель за допомогою слова керує візуальним спостереженням, котре здійснюють учні, а знання про предмет, процес, проблему, що розглядається і вивчається, учні здобувають за допомогою наочного об’єкта в процесі спостереження;

– знання про об'єкт, його особливості та властивості учні здобувають зі словесних повідомлень вчителя, а наочні засоби є підтвердженням і конкретизацією цих повідомлень

Використовуючи різні види наочності, учитель повинен забезпечити всебічний аналіз об'єкта, чітко визначити головне й другорядне, детально продумати пояснення, залучаючи учнів до самостійного пошуку потрібної інформації. Водночас сучасні комп'ютерні програми настільки технічно обладнані, що за бажанням учителя, можуть у більшості випадків замінити педагога, але з огляду на те, що навчання проводиться серед п'ятикласників, цією можливістю бажано часто не користуватися. Адже процес здобуття, опрацювання і засвоєння знань самостійно у дітей цього віку має низький рівень.

Проектування ЕП має на меті відкрити перед учителем і учнями доступ до різних джерел інформації, раціональне використання всебічного та модернізованого представлення навчального матеріалу (озвучення, динаміка зображення, ігрове середовище), сприятиме підтримці мотивації користувачів програмного засобу. Перевага індивідуальних форм навчання над фронтальними та посилення диференціації завдань дозволяє забезпечити рефлексію навчальної діяльності учнів, підвищити міцність та усвідомленість знань, поліпшує якість їх засвоєння. Отже, необхідним вважаємо врахування *принципів індивідуалізації та диференціації навчання* [7, с. 127 – 128]. Індивідуальна форма роботи за ЕП передбачає постійний контроль за пізнавальною діяльністю учнів: під час виконання відповідного завдання комп'ютерна програма ЕП пропонує такі операції, як, наприклад, довідка, підказує, як саме можна виконати це завдання. Такі кроки насамперед підтримують зацікавленість і впевненість учнів, бо дають змогу пригадати вивчений навчальний матеріал і наштовхують на правильний хід думок.

Використання ЕП відкриває нові можливості для організації навчального процесу у зв'язку зі зміною ролі вчителя-предметника: від особи, яка викладає навчальний матеріал і контролює процес його засвоєння, до аналітика та

консультанта, що забезпечує реалізацію *принципів проблемно-пошукового та варіативного навчання*, перший з яких передбачає безпосередній саморозвиток особистості, інваріантний курс навчання, обов'язковий для всіх, а другий спрямований на забезпечення максимально можливого ступеня диференціації та індивідуалізації освіти й тим самим забезпечує організацію особистісно орієнтованого підходу через різноманітність освітніх технологій, змісту, форм та методів навчання [8, с. 9].

Принцип комплексного розвитку всіх сфер особистості учня – когнітивної, емоційно-вольової, етичної – зорієнтований на створення сприятливих умов для розвитку лише пізнавальної сфери особистості, що не спричинює зниження результативності навчання, а й залучення інших сфер особистості, забезпечення розвитку творчого потенціалу школярів [4].

Принцип емоційності дає змогу забезпечити мовний розвиток „на основі єдності душі, серця і розуму учня, тобто спонукає школяра сприйняти мовну науку щиро, як найбільш потрібну, рідну, максимально мобілізуючи його увагу, пам'ять, мислення і волю” [11, с. 20] передусім під час аналізу текстів-взірців.

Автори ЕП з української мови на українознавчій основі основним комунікативним принципом підручника вважають інтерактивний принцип, що реалізується на всіх навчальних рівнях. На думку науковців, інтерактивність є основною комунікативною властивістю підручника під час аудіального, візуального спілкування, спілкування через текстовий запис [6, с. 11].

Урахування загальнодидактичних принципів, що спрямовують учителя на достовірний, умотивований, систематичний виклад, передбачають зв'язок теорії з практикою й спрямовані на осмислене засвоєння мовного матеріалу, становлять основу для створення ЕП з української мови.

Вагомим чинником ефективності навчання української (рідної) мови за ЕП є правильно визначені методичні принципи, що притаманні конкретному предмету, передбачають розуміння мовних значень, розвиток лексичних і граматичних навичок, розвивають увагу до виразних засобів мовлення, зіставлення писемної форми мовлення з усною [12].

Особливо важливим для навчання, зокрема фонетики, графіки та орфоєпії, є врахування методичних принципів, виділених Л. Федоренко: уваги до матерії мови (його реалізація сприяє розвитку вміння чути особливості вимови, відпрацюванню рухів мовленнєвого апарату, необхідних для вимови звуків мови); розуміння мовних явищ (уможлиблює розділити у свідомості саму мову і те, що з її допомогою можна висловити); оцінки виразності мовлення (передбачає розвиток в учнів уміння чути, оцінювати милозвучність, виразність поетичного твору, уловлювати на слух рими та ін.); розвитку чуття мови (полягає у свідомому засвоєнні учням норм літературної мови, їхнього дотримання) [12, с. 18 – 30].

З. Бакун пропонує під час навчання фонетики, графіки та орфоєпії враховувати текстоцентричний принцип, що передбачає визнання тексту як найважливішої одиниці в навчанні рідної мови. Адже в контексті реалізується семантика мовних одиниць усіх рівнів, зокрема фонетики. На думку дослідниці, текстоцентричний принцип у навчанні фонетики може реалізовуватися в таких напрямках: текст є засобом пізнання мови як поліфункційного явища; текст є найважливішим засобом долучення до української культури; навчання фонетики здійснюється на основі тексту як одиниці мови, завдяки якій відбувається пізнання фонетичних явищ та засобів, формується система фонетичних понять; текст є мовленнєвим витвором, результатом використання системи мови, оскільки на його засадах вивчається мова в дії, засвоюються закономірності функціонування фонетичних засобів у мовленні; текст – основний засіб оволодіння усними та писемними формами українського мовлення, оволодіння мовленнєвою діяльністю у всіх її видах (читання, говоріння, аудіювання, письмо), на його основі формується комунікативна компетенція; текст є засобом створення ситуацій, на основі яких здійснюється реальне спілкування [1, с. 134].

Необхідним є врахування й специфічних принципів навчання, що „діють не ізольовано один від одного, а в тісному взаємозв'язку, допомагають оволодіти вміннями змістовно, правильно, чітко, жваво і образно виражати в

усній і писемній формі свої і чужі думки” [9], дозволяють реалізувати особливості вивчення кожного розділу, зокрема фонетики, графіки, орфоєпії. Тому актуальними вважаємо положення І. Олійника про реалізацію специфічних принципів у навчанні фонетики: „1) спиратися на усне мовлення учнів і виробляти в них увагу до мовлення, що відповідає літературним нормам; 2) удосконалювати вміння артикулювати звуки української мови; 3) поєднувати імітаційний шлях засвоєння орфоєпічних навичок зі свідомим засвоєнням норм літературного мовлення; 4) спиратися на мовний слух, удосконалювати слухову пам’ять; 5) постійно тренувати в зіставленні звукової оболонки слів, а також інтонаційної структури речень із їх графічною формою” [10, с. 155].

Окрім названих принципів, що усталилися в методиці фонетики, З. Бакум рекомендує реалізовувати ще й такі специфічні принципи: *навчання фонетики у взаємозв’язку з орфоєпією, графікою, орфографією, морфологією, синтаксисом, пунктуацією*, оскільки узагальнення фонетичних знань не повинно проходити ізольовано від вивчення орфоєпії, граматики, орфографії, стилістики; *аналізу звука в морфемі*, реалізація якого сприяє розумінню учнями змін залежно від позиції чергувань сильних і слабких звуків і створює теоретичне підґрунтя для роботи над буквеними орфограмами; *співвідношення між звуковим та писемним мовленням*, дотримання якого дасть змогу учневі усвідомити роль звуків як засобу виразності мовлення, сприятиме підвищенню загальної культури мовлення учнів, глибокого сприймання текстів художньої літератури; *урахування особливостей місцевої говірки*, адже значна частина відхилень від норм сучасної української літературної мови спричинена впливом навколишнього мовленнєвого середовища, передовсім діалектного; *фізичного розвитку органів мовлення*, що націлює на засвоєння учнем кожної морфеми, опанування вимови комплексу звуків, інтонаційних особливостей синтаксичних конструкцій, водночас викликає необхідність тренувань органів мовлення, удосконалення вимовних навичок [2, с. 143 – 144].

Реалізація загальнодидактичних, лінгводидактичних і методичних принципів в ЕП дозволяє побудувати роботу за ним у кілька етапів: під час першого, *діагностично-прогностувального*, етапу визначається базовий рівень навчальних досягнень учнів і проектується площина дій для формування мовної, мовленнєвої і соціокультурної компетентностей школярів. На другому етапі – *інформаційно-накопичувальному* – учням надається інформація, спрямовуються їх зусилля до пошуку, самонавчання. Упродовж *аналітико-пошукового етапу* в учнів розвиваються уміння аналізувати інформацію, порівнювати із набутими знаннями, у процесі узагальнення складаються таблиці, схеми тощо. На четвертому, *практично-орієнтованому* етапі формуються в учнів уміння застосовувати здобуті знання на практиці, приймати рішення, робити висновки. П'ятий етап – *творчий* – передбачає уміння застосовувати знання в нових нестандартних ситуаціях, перетворювати їх у навички для самостійного застосування в щоденній практиці.

Організація навчання української мови за ЕП зумовлена передусім загальнодидактичними принципами як основними положеннями функційно-технологічної організації навчання, що стають основою для лінгводидактичних принципів і в тісному зв'язку регулюють процес навчання мови в цілісності, зумовлюючи зокрема оптимальний вибір і поєднання методів, засобів і форм навчання.

Отже, правильна реалізація лінгводидактичних аспектів у створенні ЕП допоможе цей сучасний засіб навчання спрямувати на досягнення цілей: формування мовної та мовленнєвої компетентностей у системі “мета – принцип – метод – результат”. У центрі уваги мета як прогнозований результат, а принцип і метод – засіб і спосіб її досягнення. Критерієм ефективності методу є результат, тому кожен урок учитель може змінювати, перебудовуючи задля досягнення поставленої мети.

Література

1. **Бакум З. П.** Принципи навчання фонетики української мови / Зінаїда Павлівна Бакум // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. – Вип. 3 / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – С. 124–131.
2. **Бакум З. П.** Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії : [монографія] / Зінаїда Павлівна Бакум. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. – 338 с.
3. **Гершунський Б. С.** Компьютеризация в сфере образования: Проблемы и перспективы / Б.С. Гершунский. – М. : Педагогика, 1987. – 264 с.
4. **Горошкіна О. М.** Формування мовної особистості випускника профільної школи лінгводидактичний аспект / О.М. Горошкіна // Зб. наукових праць / За ред. академіка Л. І. Мацько. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 259 с.
5. **Занков Л. В.** Наглядность и активизация учащихся в обучении / Л. В. Занков – М. : Учпедгиз, 1960. – 311 с.
6. **Електронний підручник з української мови на українознавчій основі (концепція) / С. Г. Чемеркін, С. Я. Єрмоленко, А. Ю. Пономаренко, В. В. Шляхова.** – К. : ВБ «Максимум», 2010. – 56 с.
7. **Караман С. О.** Методика навчання української мови в гімназії: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти / С.О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
8. **Матішак М. В.** Варіативність організаційних форм навчальної діяльності учнів 6 – 7-річного віку : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Маріанна Василівна Матішак. – К. : Б. в., 2008 . – 20 с.
9. **Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.] ; за ред. М. І. Пентилюк.** – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
10. **Олійник П. М.** Дидактичні принципи навчання та їх дидактико-методичні особливості / П. М. Олійник // Методика навчання і наукових

досліджень у вищій школі / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.; за ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. – К. : Вища школа, 2003. – С. 55 – 68.

11. **Стельмахович М. Г.** Народна педагогіка. / М. Г.Стельмахович. – К. : Рад. шк., 1985. – 312 с.

12. **Федоренко Л. П.** Принципы обучения русскому языку / Лидия Прокофьевна Федоренко. – М. : Просвещение, 1973. – 160 с.

Semeniv N. L.

Linguo-Didactic Aspects of Creating an Electronic Textbook on Ukrainian for Pupils of the Fifth Form

The article is concerned with a theoretical analysis of the implementation of common didactic principles in electronic textbook as fundamental aspects of functional and technological training, which are the basis for teaching, text-centered and lingual didactic principles. They regulate the language learning process in integrity. The article presents the main stages of educational and cognitive process construction with using electronic textbook in the classroom.

Key words: electronic textbook, common didactic, specific, methodical and text-centered principles of learning and teaching, stages of cognitive process.

Відомості про автора

Семенів Наталія Любомирівна – аспірант Інституту методики викладання української мови Національної академії наук України. Коло наукових інтересів – застосування інформаційно-комунікативних технологій на уроках словесності.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.

Прийнято до друку 27.11.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Нікітіна А. В.